

UDC 329 (564.3) (043.3)

Nataliya Khoma

Doctor in Political sciences at department of Theory and History of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv,
e-mail: khoma.nata@gmail.com

**EVOLUTION OF THE PARTY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF CYPRUS: FROM BIRTH
TO STABILIZATION**

Abstract

The process of the formation of the party system of Cyprus was considered. The period from colonial to 1981 is covered. The factors that influenced the evolution of the parties of Cyprus, in particular the internal conflict, were underlined. Emphasizes the importance of the ethnic component of the population of Cyprus. The attention was paid to the role of the Orthodox Church in shaping the political system of Cyprus. The article analyzes the norms of the Constitution of the Republic of Cyprus (1960) concerning political parties, in which the focus was on the parliamentary aspect of party activity. The role of Archbishop Makarios III, the first president of Cyprus, for the further evolution of the party system in the 1960–70s was revealed. Presented chronology of the appearance of the main parties of Cyprus and their participation in elections and coalitions.

The article emphasizes that after the accession of Cyprus to the EU in 2004, the party system of the state is experiencing the trend of the newest European tendencies on the national party palette: the level of people's confidence in the parties is decreasing, the party identity is blurred, the voter turnout is gradually decreasing, new types of parties are emerging, Radicalization is notable and so on. The party system of Cyprus is special, even if only within the EU there is a pro-communist party (Progressive Party of the Labor People of Cyprus), represented in the European Parliament, among the leading political forces.

It was emphasized that the political parties of Cyprus until 1974 were purely electoral mechanisms. The new stage of development began with the stabilization of the post-colonial political system of Cyprus. At this time, the church lost its past influence, and the majoritarian electoral system alienated itself. This led to a new stage in the development of the party system in the late 1970s. It is noted that the determining factor was the transition to a proportional electoral system and the introduction of mandatory participation of voters in the vote. It was emphasized that these legislative innovations became important factors in the development of the modern party system of Cyprus. Since that time, the Cypriot parties have become more independent and united in the coalition.

Keywords: Republic of Cyprus; political party; party system.

УДК 329 (564.3) (043.3)**Хома Наталія Михайлівна**

Доктор політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка,
e-mail: khoma.nata@gmail.com

**ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ КІПР: ВІД
ЗАРОДЖЕННЯ ДО СТАБІЛІЗАЦІЇ****Резюме.**

Поставлено мету охарактеризувати процес становлення партійної системи Кіпру. Ціллю дослідження є охоплення аналізом партогенезу періоду від колоніальної залежності до 1981 р., коли відбулися істотні трансформації. Підкреслено чинники, які вплинули на еволюцію партій Кіпру, зокрема внутрішньодержавний конфлікт. Акцентовано на значенні чинника етнічного складу населення Кіпру. Звернено увагу на роль православної церкви у формуванні політичної та партійної системи Кіпру. Проаналізовано норми Конституції Республіки Кіпр (1960) щодо політичних партій. Розкрито роль архієпископа Макаріюса III, першого Президента Кіпру, для подальшої еволюції партійної системи у 1960–1970-х рр. Представлено хронологію появи основних партій Кіпру, їх участі у виборах і коаліціях. Зроблено висновки щодо ролі цього періоду партогенезу для становлення сучасної партійної системи Кіпру.

Ключові слова: Республіка Кіпр; політична партія; партійна система.

1. Вступ

Проблематика еволюції партійних систем є одним із важливих і дискусійних напрямків досліджень сучасної політичної науки. Партологічна тематика перебуває на порядку денному демократичних країн, які опинилися в умовах глобалізаційних та інших викликів. В умовах євроінтеграції модернізуються й національні партійні системи країн-учасниць ЄС. На них впливає, з одного боку, власне факт євроінтеграції, розширення Союзу, а з іншого — кризові явища в економіці, безпекові виклики, активізація міграційних потоків, виклики існуванню самого ЄС після Brexit і наростання євроскептицизму тощо.

Особливий інтерес для вивчення становить партійна система Республіки Кіпр — єдиного розділеного члена ЄС, який має затяжні проблеми внутрішнього розвитку (кіпрська проблема). Колоніальне (британське) минуле, внутрішній конфлікт та ін. чинники вплинули на еволюцію партій Кіпру. Партійна система цієї країни має чимало особливостей, вивчення яких становить науковий інтерес.

Якщо про кіпрську проблему є достатньо наукових розвідок, то партологічний сегмент досліджень розроблений недостатньо. Відзначимо ґрунтовні дослідження українських політологів К. Балабанова та Ю. Ясірової. Здебільшого ж цією тематикою займаються саме кіпрські дослідники (К. Агапіу-Джозефіде, Е. Іоанну, Н. Лоїзідес, Я. Кацуридес, Л. Маврос, Н. Тріміклініотіс, Г. Фаустман, Й. Хараламбос, Х. Хрістофору та ін.). Особливий інтерес у контексті вивчення теми нашого дослідження становить праця Х. Хрістофору «Партійні зміни і розвиток на Кіпрі 1995–2005» і його ж дослідження «Еволюція партійної політики греків-кіпріотів», у якому представлений історичний екскурс від появи перших партій до новітніх політичних акторів. Відзначимо наукове значення розвідки Я. Кацуридеса «Європеїзація та політичні партії в асоційованих країнах: політичні партії Кіпру», у якій на прикладі чотирьох основних партій Кіпру виділено моделі партійної поведінки.

2. Методи дослідження

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові принципи об'єктивності, сутнісного аналізу та єдності логічного та історичного. Реалізація дослідницького завдання, визначеного у статті, потребувала використання комплексу теоретичних та емпіричних методів і підходів: проблемно-хронологічного, системного, структурно-функціонального, інституційного. Особливе значення під час висвітлення процесів, що відбувалися в партійній системі Республіки Кіпр у період євроінтеграції, мав проблемно-хронологічний підхід. Основною методологією, на основі якої здійснювався аналіз, визначено неоінституціоналізм.

3. Результати

Безумовно, Кіпр — особлива держава-учасник ЄС: невеликий розмір, країна острівна та розділена, знаходиться на периферії ЄС. Членство в ЄС, з одного боку, слугувало катализатором важливих реформ, а з іншого — зумовило складнощі (хоч водночас і перспективу нових можливостей) цій державі.

Після вступу у 2004 р. Кіпру до ЄС партійна система держави відчуває віяння новітніх загальноєвропейських тенденцій на національну партійну палітру: знижується рівень довіри громадян до партій, розмивається партійна ідентичність, поступово знижується явка виборців на голосування, виникають партії нових типів, помітною є радикалізація тощо. Партійна система Кіпру особлива вже хоча б тим, що у межах ЄС тільки тут серед провідних політичних сил є партія прокомуністичної спрямованості (Прогресивна партія трудового народу Кіпру), яка представлена у Європарламенті.

Для розуміння партійних процесів у Республіці Кіпр розглянемо особливості політичної системи, в рамках якої викристалізувалася власне система партійна. Як відомо, історія Кіпру як незалежної держави веде початок від 1960 р., коли було проголошено президентську республіку. Але перші політичні партії утворені раніше: у 1926 р. створена Комуністична партія Кіпру (британські закони 1931 р. забороняли її діяльність). У роки Другої світової війни уможливилася легальне функціонування партій — уже в 1941 р. замість забороненої комуністичної, була утворена нова ліва партія- правонаступниця — Прогресивна партія трудового народу Кіпру (АКЕЛ). Партія не була схвалювана британською колоніальною владою та консервативно налаштованими прошарками грецько-кіпрського суспільства.

У період 1940-х – 1959 рр. уже відбулося виокремлення лівих і правих політичних сил, які стали центрами визвольної боротьби. У цей період надважливе значення мав чинник етнічного складу населення: близько 79 % кіпріотів були грецького походження, носіями грецької мови, культури, православної релігії, а турецьке населення складало 18,4%. Напруженість між ними почала виникати з кінця 1950-х рр., коли греки-кіпріоти та Греція прагнули до єнозису (союзу), а турки-кіпріоти та Туреччина вимагали таксіму (поділу острова на зони грецької та турецької громад); це призвело до розколу суспільства [1, 75–76]. Праві сили вимагали єнозису, а ліві намагалися уникати тих чинників, котрі провокували конфронтацію з турками-кіпріотами. Між правими і лівими силами не було співпраці навіть у такому спільному завданні, як боротьба проти колоніального статусу.

У 1940–1950-х рр. на Кіпрі також інституціоналізувався профспілковий рух, який впливав на політичну систему. З метою боротьби за національне визволення почали створюватися об'єднання етнічного характеру, наприклад, створена у 1955 р. Національна організація за визволення Кіпру (ЕОКА); за підтримки православної церкви ця структура вела озброєну боротьбу за єнозис. Ю. Ясірова звертає увагу, що тоді «конкуренція і конфлікт між грецькою церквою та АКЕЛ стали дуже помітними. Адже компартія не підтримувала операції ЕОКА, віддаючи перевагу страйкам і демонстраціям» [2, 57]. Компромісним рішенням для Кіпру стало здобуття незалежності. Цюрихсько-лондонські домовленості (1959) були результатом згоди сторін щодо основоположних принципів державного устрою нової незалежної Республіки Кіпр. У 1959 р. ЕОКА була перетворена в новий рух — Єдиний демократичний фронт рекон-

струкції (ЕДМА) задля створення широкого фронту усіх консервативних сил супроти лівого руху [3, 86].

Конституцією 1960 р. була закладена інституційна основа Республіки Кіпр. Щодо політичних партій, то в Основному законі говориться про них лише як про парламентські групи; врегульовувалося їхнє представництво та процесуальні обов'язки. Так, п. 2 ст. 73 передбачає, що будь-яка політична партія, представлена в Палаті представників групою депутатів чисельністю не менше 20 % від загальної кількості депутатів, має право сформулювати політичну партійну групу, що користується правом визнання. Отже, конституція зосередилася на парламентському аспекті партійної діяльності. За такої моделі конституціоналізації політичних партій вони необов'язково визнаються як інститути чи організації за суттю, але вони означені як функціональна необхідність парламенту.

Проголошення незалежності стало поштовхом для політичних партій Кіпру для переходу на новий еволюційний етап розвитку. Він пов'язаний із постаттю очільника автокефальної Кіпрської православної церкви, архієпископа Макаріуса III, який був обраним першим Президентом Кіпру. За два тижні до виборів (13.12.1959 р.) був створений Патріотичний фронт для проведення стрімкої кампанії кандидата Макаріуса на пост президента. Патріотичний фронт об'єднав консервативні сили. Але водночас й прокомуністична партія АКЕЛ не втратила впливу, підтримавши на пост глави держави іншого кандидата — І. Клірідіса від Демократичного союзу.

Архієпископ Макаріос III як глава держави характеризувався контролем за усіма аспектами політичного життя країни; традиційний інститут церкви за час його президенства посилював свою політичну роль. Водночас у кіпрському суспільстві формується система політичного патронажу впливових політиків — прихильність у питаннях розподілу державних робочих місць до певного соціального класу або етнічної групи. Поширився клієнтелізм як селективне сприятливе поводження держави з особами, як правило, в обмін на електоральну підтримку ними певного політика чи партії [4]. Ю. Ясірова з цього приводу звертає увагу, що у перші роки незалежності Кіпру найближчі соратники Макаріуса і колишні члени ЕОКА обійняли ключові позиції у державі, їхні родичі працевлаштувалися на державній службі. Це призвело до створення нових посад, які не завжди були необхідними; був закладений фундамент для політично мотивованого зростання державного сектора. За сімнадцять років президенства Макаріуса (1960–1977) кількість державних службовців зросла від 15 до 25 тисяч [5].

Важливими для становлення партійної системи Республіки Кіпр були перші парламентські вибори (проведені 31.07.1960 р.). Грецько-кіпрська громада обирала між партією АКЕЛ, Патріотичним фронтом, Всекіпрською асоціацією борців за енозіс і незалежними кандидатами; 35 місць у парламенті були розподілені між Патріотичним фронтом (30 місць) і АКЕЛ (5 місць).

У 1968–1969 рр. відбувся сплеск партійних ініціатив, які втілилися у появу нових політичних акторів: Національна демократична партія (очільник — Т. Евдокас), Єдина партія (Г. Клірідіс), Єдиний демократичний союз центру (В. Ліссарідіс), Прогресивний блок (О. Іоаннідіс), Прогресивна партія (Н. Сампсон). Усі неопартії, окрім Єдиного демократичного союзу центру (ЕДЕК), були правими силами з мінімальними ідеологічними відмінностями.

Формування кіпрської партійної системи, наступні парламентські вибори (1970 р.) у цілому підтверджували закон Дюверже щодо мажоритарної виборчої системи. Незадовго виборів Прогресивна партія приєдналася до Прогресивного блоку; мажоритарна система створювала передумови партіям для маніпуляцій, які здійснювалися через домовленості, компромісні рішення. Так, близькість між двома лівими партіями (АКЕЛ та ЕДЕК), зміцнення Національної демократичної партії послугували їхній головній меті — обмежити силу Єдиної партії Г. Клірідіса в парламенті через виборче законодавство. Тому АКЕЛ, яка теоретично мала шанси отримати більшість у всіх округах, представила лише дев'ять кандидатів, підтримавши кан-

дидатів від Єдиного демократичного союзу центру та Прогресивного блоку. У цілому вибори 1970 р. продемонстрували тенденцію до створення блоків і прагнення міжпартійного діалогу.

Новий сплеск еволюції партій припадає на другу половину 1970-х років. У 1976 р. С. Кіпріану засновано Демократичний блок (ДПА), який згодом (1978) реформовано у Демократичну партію (ДКО). Розпалися Єдина партія та Прогресивний блок. Більша частина правих партій ослабли і Г. Клірідіс ініціював створення у 1976 р. партійного новоутвору □ Демократичного збору, який і став центром сили правих. Перед парламентськими виборами 1976 р. сформувався два полюси сили: Народний фронт (АКЕЛ, ЕДЕК, Демократична партія) та Правий фронт (Національна демократична партія, Демократичний збір). За результатами виборів Народний фронт загалом переважав, а Правий фронт, отримавши 27 % голосів, не потрапив до парламенту. Це викликало дебати: діюча виборча система не тільки не забезпечувала представництво меншості, а і зумовила такий розподіл місць, який не відбивав реальну підтримку партій електоратом.

Отже, на цьому етапі спостерігаємо активну розбудову партійних структур Республіки Кіпр. Мажоритарна система зумовила те, що у перші роки незалежності партійна система грецько-кіпрської громади була представлена невеликою кількістю партій, які об'єднувалися в коаліції. Ліві сили зосереджували свій вплив через АКЕЛ. Правий фронт був представлений кількома розрізненими партіями і тільки в 1976 р. центром його сили став Демократичний збір.

Не можна оминати й те, що на цьому етапі розвитку партійної системи Кіпру відбувалася політизація етнічних відмінностей. Часте використання турецько-кіпрським керівництвом права вето призвело функціонування держави до глухого кута [6, 26]. Деталі місцевого самоврядування залишилися невіршеними і у 1963 р. президент Макаріос запропонував переглянути конституцію. Запропоновані поправки були відхилені спершу Туреччиною, а згодом керівництвом турків-кіпріотів. Атмосфера на острові стала напруженою, незначні інциденти виливалися в конфлікти між громадами, підживлюючи втручання ззовні; криза ставала міжнародною [7, 26]. Ці події спричинили зміни в політичній системі Республіки Кіпр, суттю яких була відмова турецько-кіпрської громади від участі в державному механізмі. Як відомо, ця криза призвела до військових зіткнень, які призвели до примусового переселення турків-кіпріотів в анклави. У результаті першої політичної кризи незалежного Кіпру розпалася система двох громад, закладена Конституцією. Греки-кіпріоти управляли Республікою Кіпр, турки-кіпріоти — підконтрольними їм територіями. В умовах збільшення впливу Туреччини та Греції, загострення ситуації на острові зі середини 1960-х рр. уряд Макаріоса заявив про перехід від політики енозісу до незалежності [8]. Тоді ліві сили опинилися без будь-якої альтернативи: підтримувати Макаріоса проти крайніх правих сил, чи ні. АКЕЛ почала співпрацю з Макаріосом, а згодом запропонувала главі держави свою безумовну підтримку.

У результаті турецької інтервенції 1974 р. турки отримали повний контроль над північною частиною острова (36,2% території): у 1983 р. проголошено Турецьку Республіку Північного Кіпру (визнана лише Туреччиною). На півдні греки-кіпріоти зберегли назву Республіка Кіпр, де архієпископ Макаріос докладав зусиль, до возз'єднання острову в рамках федеративної держави аж до своєї смерті в 1977 р. [9].

Загалом політичні партії Кіпру до 1974 р. були суто виборчими механізмами, в той час як їхні керівники висловлювали велику віру в главу держави. Новий етап розвитку розпочався тоді, коли постколоніальну політичну систему на Кіпрі було стабілізовано, розділ країни став негласно прийнятним як довгострокова перспектива, церква втратила минулий вплив, а мажоритарна система віджила себе. Тобто, визначальні чинники минулого зумовили зміни, які дали старт наприкінці 1970-х років новому етапу розвитку політичної системи, загалом, і партійної — зокрема. Серед цих змін: глава держави відтепер міг обратися лише з-поміж світських осіб; більшість кандидатів на цю посаду, як показала практика, були лідерами партій; роль церкви була докорінно переглянута. Новий архієпископ Хризостомос I утримувався від прямо-

го втручання в політику, залишивши за собою останнє слово у сфері освіти та кіпрської проблеми. Дослідниками висловлюється думка, що хоч держава більше не очолювалася духовенством, але і не стала насправді уповні світською [10].

Серед змін у партійній системі Кіпру відзначимо заснування у 1980 р. нових партій: Новий демократичний блок (очолений А. Міхаїлідісом), Союз Центру (Т. Пападопулос), Всекіпрський фронт боротьби (Х. Соф'янос). Зміни торкнулися у 1979–1981 рр. і виборчої системи— перехід до пропорційної виборчої системи без визначення прохідного бар'єру. Розподіл місць на першому етапі здійснювався відповідно до загальної кількості дійсних голосів у кожному виборчому окрузі. У другому розподілі голосів приймали участь: партії, які отримали принаймні одне місце в першому розподілі та мали загальну частку голосів від 8 %, або зі загальною часткою голосів від 10 %; коаліції двох партій із загальною часткою голосів від 20 %; коаліції трьох і більше партій із загальною часткою голосів від 25 % [11]. Важливим нововведенням стало те, що виборче право стало обов'язком. Як результат— висока явка у день голосування, наприклад, у виборах 1981 р. взяли участь 98,45 % електорату. Ці законодавчі нововведення стали важливими чинниками розвитку сучасної партійної системи Кіпру. Від цього часу кіпрські партії стали більш незалежними і для них не характерне об'єднання в коаліції. Від парламентських виборів-1981 р. починається відлік формування сучасної партійної системи Кіпру. Ті ж чотири партії, які пройшли до парламенту у 1981 р. (Прогресивна партія трудового народу Кіпру, Демократична партія, Демократичний збір, Єдиний демократичний союз центру) залишаються основними політичними силами і до сьогодні. Це слугує свідченням певної стабілізації партійної системи Республіки Кіпр.

У період, починаючи від парламентських виборів 1981 р., інститут політичних партій стає повноцінним центром політичного життя Кіпру. Це уможливилось завдяки переходу до пропорційної виборчої системи, яка уможливила представництво опозиційних партій в парламенті відповідно до їх електоральних результатів. На цей час припадає сплеск «партійного патріотизму» (за висловлюванням кіпрського дослідника К. Хадзікостаса), який передбачав націленість на мобілізацію прихильників, формування настроїв відданості виборців партії, з якої ідентифікували свої соціально-політичні очікування.

4. Висновки

Наш аналіз охопив лише невеликий хронологічний період, залишивши поза увагою чимало складних проблем партобудівництва Кіпру. Це зумовлює продовження дослідження під кутом зору вивчення процесу модернізації у 1990-х— на початку 2000-х рр. партійної системи Кіпру в контексті підготовки до вступу в ЄС, аналізу позиції кіпрських партій щодо членства країни в ЄС, особливостей функціонування політичних партій Кіпру за період членства у ЄС та ін.

Для української партійної системи Кіпр може слугувати прикладом розвитку партійної системи в умовах євроінтеграції, а також єдності партій щодо необхідності вирішення конфлікту та об'єднання країни, надання цьому питанню першочергового значення і постійних зусиль у переговорах із європейськими партнерами.

5. Список літератури:

1. Точки Н. Кипр / Н. Точки, Т. Ковзиридзе // *Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии* / под ред. Б. Коппитерса и М. Эмерсона; пер. с англ. — М.: Изд-во «Весь Мир», 2005. — 312 с.
2. Ясірова Ю. Ф. Партійна система Республіка Кіпр в умовах євроінтеграції: дис. ... канд. політ. н.: 23.00.02 / Юлія Федорівна Ясірова. — Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2017. — 247 с.
3. Christoforou C. The evolution of Greek Cypriot party politics / C. Christoforou // *The Government and Politics of Cyprus* / Eds. by J. Ker-Lindsay, H. Faustman. — Oxford: Peter Lang, 2009. — Ch. 4. — 296 p.

4. Sotiropoulos D. Patronage in South European bureaucracies in the 1980s and the 1990s: The politicization of central public administrations in Greece, Italy, Portugal and Spain [Электронный ресурс] / D. Sotiropoulos // ЕСРР joint sessions «Political parties and patronage», (25–30 April 2006, Nicosia). — Режим доступа: <http://ecpr.eu/filestore/paperproposal/d4cddfc9-3ec5-41e3-8d64-edc2d4ffdf46.pdf>. — Назва з екрану. — Дата доступу: 16.05.2017.
5. Faustmann H. Rusfeti and political patronage in the Republic of Cyprus / H. Faustman // Cyprus review. — 2010. — № 22 (2). — P. 269–289.
6. Карагеорис Ж. Кипр. Есть такой остров... / Ж. Карагеорис. — Никосия: ENTIPIS, 2013. — 309 с.
7. Mallinson W. Cyprus: A Modern History / W. Mallinson. — London: I. B. Tauris, 2008. — 264 p.
8. Leigh J. A geopolitics of Cyprus [Электронный ресурс] / J. Leigh, P. Vukovic // Rubin Center. Research in International Affairs. — Режим доступа: <http://www.gloria-center.org/2011/12/a-geopolitics-of-cyprus/>. — Назва з екрану. — Дата доступу: 19.05.2017.
9. Trimikliniotis N. Socio-political Developments and Impacts. Cyprus Report [Электронный ресурс] / N. Trimikliniotis. — Режим доступа: <http://symfiliosi.org/wp-content/uploads/2013/04/WP5.Cyprus-Socio-political-Developments-and-Impacts-cyprus-report.pdf>. — Назва з екрану. — Дата доступу: 12.05.2017.
10. Botetzagias I. Clinging on? The Cypriot Greens / I. Botetzagias // Environmental Politics. — 2007. — Vol. 16 (1). — P. 124–129.
11. Lamprinakou C. Electoral System Change in Europe since 1945: Cyprus [Электронный ресурс] / C. Lamprinakou // ESCE. — Режим доступа: http://www.electoralsystemchanges.eu/Files/media/MEDIA_207/FILE/Cyprus_summary.pdf. — Назва з екрану. — Дата доступу: 17.04.2017.

References:

1. Tochchy, N. & Kovzyrydze, T. (2005). «Cyprus», in Koppers, B. & Emerson, M. (Eds.), *Europeanization and conflict resolution: specific studies of the European periphery*, Vesj Myr, Moskva, 312 p.
2. Yasirova, Yu. F. (2017), *Party system of Republic of Cyprus under the conditions of European integration*, PhD diss. (polit. sci.), Mariupol State University of Ministry of Education and Science of Ukraine, 247 p.
3. Christoforou, C. (2009). «The evolution of Greek Cypriot party politics», in Ker-Lindsay, J. & Faustman, H. (Eds.), *The Government and Politics of Cyprus*, Peter Lang, Oxford, 296 p.
4. Sotiropoulos, D. (2006), «Patronage in South European bureaucracies in the 1980s and the 1990s: The politicization of central public administrations in Greece, Italy, Portugal and Spain», available at: <http://ecpr.eu/filestore/paperproposal/d4cddfc9-3ec5-41e3-8d64-edc2d4ffdf46.pdf> (accessed 16 May 2017).
5. Faustmann, H. (2010). «Rusfeti and political patronage in the Republic of Cyprus», *Cyprus review*, no 22 (2), pp. 269–289.
6. Karaheorys, Zh. (2013). Cyprus. There is such an Island, ENTIPIS, Nicosia, 309 p.
7. Mallinson, W. (2008), *Cyprus: A Modern History*, I. B. Tauris, London, 264 p.
8. Leigh, J. & Vukovic, P. (2011), «A geopolitics of Cyprus», available at: <http://www.gloria-center.org/2011/12/a-geopolitics-of-cyprus/> (accessed 19 May 2017).
9. Trimikliniotis, N. (2013). Socio-political Developments and Impacts. Cyprus Report, available at: <http://symfiliosi.org/wp-content/uploads/2013/04/WP5.Cyprus-Socio-political-Developments-and-Impacts-cyprus-report.pdf> (accessed 12 May 2017).
10. Botetzagias, I. (2007). «Clinging on? The Cypriot Greens», *Environmental Politics*, vol. 16 (1), pp. 124–129.
11. Lamprinakou, C. (2010), «Electoral System Change in Europe since 1945: Cyprus», available at: http://www.electoralsystemchanges.eu/Files/media/MEDIA_207/FILE/Cyprus_summary.pdf (accessed 17 April 2017).